

Orvosi szakszavak forrásai

Sources of the medical terminology

Dr. Forrai György PhD

forrai.gyorgy@chello.hu

Initially submitted May 10, 2013; accepted for publication July 15, 2013

Abstract:

The author tells over different medical terms of which the sources are to be found in mythology.

Kulcsszavak: Küklopia, Achillesz-sarok, Góliát szindróma, thanatophobia, stb.

Keywords: Achilles-heel, Goliath syndrome, thanatophobia, etc.

A görög **Hippokratész**, akit az orvostudomány ókori megalapozójának tekintünk, nyelvi „érdemeket” is szerzett, mert tőle származik pl. a **diagnózis** elnevezés, mely eredetileg fölismerést jelent. Már amikor elkezdtem tüzetesebben tanulmányozni az orvosi szakkifejezéseket, feltűnt, hogy a későbbi korokban sok fogalmat mitológiai alakok vagy események nevéből alkottak.

A lényeg az, hogy ebben az összeállításban arra teszek kísérletet, hogy néhány ismert orvosi név vagy kifejezés mögött megkeressem a mitológiai, vagy egyéb kultúrtörténeti hátteret.

Foglalkozunk először a **küklopszokkal**. Homérosz szerint a küklopszok egész népet alkottak és a távoli Hüperia szigeten laktak. A küklopsz a görög nyelvben kerek szeműt jelent. Több küklopszról számolt be Hésziodosz, de eltörpülnek Poszeidon tengeristen és Thoóza nimfa szörnyű gyermeke, Polüphemosz mögött.

Odüsszeusz tengeri bolyongásai során hatalmas tengeri viharba került; így vetődött társaival a küklopszok földjére. Egy hatalmas barlangban leltek menedékre, ahol fiatal kecskegidákat és bárányokat, valamint sok túrót és sajtot találtak. Levágtak néhány gödölyét és nagy lakomát csaptak. Egyszer csak hazaérkezett a monstrum, kinek egyetlen szeme volt a homloka közepén, vele a legelőn jóllakott nyáj. A barlang bejáratát nagy sziklával eltorlaszolta. Az ily módon foglyul ejtett hajósok közül négyet fölfalt és a többinek is ezt a sorsot szánta. A menekülést Odüsszeusz ravaszságának köszönhették, aki leitatta a küklopszot, s egy tüzes nyárral megvakította.

A medicinában ezúttal randevúzik mítosz és valóság. Erre bukkantam rá *W.H. Spencer* 1990-ben megjelent szemészeti szakkönyvében, aki foglalkozik a két szem részleges vagy teljes összeolvadásával (Ophthalmic Pathology, 4. kiadás).

Többszörös, súlyos fejlődési hibákkal együtt jelentkezik a részleges (synophthalmia) és a teljes (**küklopia** nevű) látószervi fúzió: *Fujimoto* és munkatársai két ilyen esetet írtak le (1973). Az előidéző ok rendszerint kromoszóma eltérés (13-as trisomia).

Következő szakkifejezésünk az **Achillesz-sarok**.

Achilles Homérosz Iliásának főhőse, görög hős (hérósz). Bátor és erős. Az újszülött Achilleszt anyja a Sztüx vizébe mártotta, hogy sebezhetetlenné tegye. A sarkánál azonban, melynél fogva anyja a vízbe merítgette, sebezhető maradt. Az Achillesz sarok a közbeszédben a leggyöngébb pontot jelenti,

Ha már az Achillesz sarok szóba került, említsük meg az **Achillesz ínt** is, mely az alsó lábszáron található és a szervezetnek talán a legsérülékenyebb ína. A magassarkú cipőt viselő hölgyek mesélni tudnának róla. Szakadása egy futballista karrierjének végét jelentheti. Ha csupán fájdalmas, a szaknyelv **achillodyniáról** szól.

Ézsau, a „gyermek Hercules” - ek őse?

Az Ószövetség egyik legismertebb története Jákobé és Ézsaué. Az is tudja, aki a Bibliát nem ismeri, hogy Jákob, a fiatalabb fiú az elsőszülöttséget, melyet az atyai áldás szentesített, egy tál lencséért, csellel vásárolta meg bátyjától, Ézsautól. A *Genesis könyve* szerint Rebeka őszanya szülése nyomán „Ézsau vadászathoz értő mezei ember vala; Jákob pedig szelíd ember, sátorban lakozó. Szereti azért Izsák Ézsaut, mert szája-íze szerint vala a vad; Rebeka pedig szereti vala Jákobot.” (25:27).

A leírás szerint egyértelmű, hogy *kétpetéjű ikrek* jöttek világra. Ézsau bozontosága lehetőséget adott Rebekának, hogy kecskebőr szőrruhát adjon kedvenc fiára és az agg, vak Izsák, megtévesztve, az atyai áldásban fiatalabbik fiát részesítse, s ezzel neki juttassa a vagyont és a törzsi hatalmat (*Genesis 27. fejezet*). Ezt megelőzte az az esemény, hogy a mezőről éhesen hazatérő Ézsautól Jákob, egy általa készített lencsefőzelékkel megvette az elsőszülöttséget (*uo.25: 29-34*).

Ézsau bozontos szőrzete fölkelte nemcsak a későbbi korok bibliamagyarázóit, de orvosai és antropológusai érdeklődését is. Többféleképpen magyarázták. Volt olyan föltevés, miszerint „az ember ősei szőrösebbek voltak. Az emberi test csupasztsága másodlagos jelenség, bizonyítja a magzati lanugónak (bőrpihének) megmaradása és továbbfejlődése esetén fellépő túlzott szőrösség (*hypertrichosis lanuginosa*), melyet már *Darwin* mint fontos *atavizmust* írt le (*Bartucz Lajos: Embertan és emberszármazás*). Lehetett etnikai sajátosság.

De papírra vetettek olyan spekulációt is, mely szerint Ézsauinak mellékvesekéreg túlbujánzás okozta enzimhibája volt, ami fiúkon „**gyermek Hercules**” képét fejleszti ki: előbb gyorsabb növekedés, csontérés, fejlett nemiszerv, később az átlagosnál alacsonyabb termet. Az ilyen kórkép *recesszív* öröklődésű (nem kell, hogy a család minden nemzedékében előforduljon).

Góliát szindróma

Ki hinné, hogy meddig terjed az orvosok találékonysága, amikor egy jól körülírt új tünetegyüttest kell elnevezni? Erre kitűnő példa az ún. **Góliát tünetegyüttes**. Nem volt még történelmi korszak, amely ne példálódzott volna a hatalmas, félelmetes, de tompa agyú Góliát és a kicsi, csenevész alkatú, de éles elméjű Dávid bajvívásával. Az ótestamentumi történetben Dávid és Góliát két szemben álló hadsereg képviselőjében áll ki egymás ellen, hogy kétszemélyes küzdelmével az egész csatát eldöntse (*Sámuel I. könyve 17. fejezet*). Lehet

azonban, hogy csak egy ősrégi háború átköltött leírásáról van szó. Góliát félelmetes óriás, közel 3 méter magas (az átszámított egyiptomi mértékegység szerint). S pusztá megjelenése akkora rémületet kelt, hogy hiába áll ki naponta a küzdőtérre, kihívását negyven napon át senki sem meri elfogadni. Végül a gyöngye kis juhásztor, Dávid, kinek győzelmére két fillért sem adnának korunk bukmékerei vagy biztosító társaságai, egyszerű parittyával kilőtt kővel homlokon találja az óriást és ezzel eldönti a csatát.

Dávid és Góliát párharca a Kicsi és a Nagy, a Gyöngye és az Erős küzdelmének archetipikus jelképévé vált.

A nagy, tohonya Góliát kihívását a jelek szerint nemcsak az esélytelennek tartott és mégis győzedelmeskedő Dávid fogadta el, hanem a téma a genetikusokat is izgatni kezdte. *J. Warkany*, a veleszületett fejlődési rendellenességekről 1971-ben az Egyesült Államokban megjelent könyvében, a belső elválasztású mirigyek zavarai sorában külön fejezetet szentelt az ún. **Góliát tünetcsoport**nak. A szerző szerint ugyanis a behemót Góliátnak súlyos endokrin zavarai voltak, nem is volt erős, megvívni vele nem is volt olyan nehéz feladat. Mire alapozza a hipotézisét? Arra, hogy a filiszteus óriásnemzedék – melynek Góliát egyik tagja volt – másik tagját, akinek mindkét kezén és lábán hat-hat ujjja volt, Gathban, a filiszteusok egyik fő városában, megölték (*Flavius Josephus* említi: *A zsidók története. 7. könyv 12: 2*). Egy másik, filiszteusokkal vívott háború kapcsán *Sámuel II. könyve* (21: 19-22) négy hasonló Gath-beli óriásról is beszámol, az egyiknek négy végtagján huszonnégy ujjja volt. Valamennyiüket Dávid és szolgálai ölték meg (Nem egészen világos, hogy hányan voltak, de föltehetően ugyanazon családról van szó). A fentemlített Warkany e hézagos információ alapján állítja föl Góliát betegségének a dignózisát: **Lawrence-Moon-Biedl tünetcsoport**, mely veleszületett fejlődési rendellenesség, gyakran családi halmozódással. Alapja az agyalapi mirigy és a környező agyállomány bonyolult szabályozó rendszerének a hibája. Különböző hormonális zavarok, így pl. elhízás, a nemi szervek fejletlensége, a szem ideghártyájának kóros festéklerakódása, egyéb szemhibák, számfeletti ujjak jelenléte, alacsony termet (ezt azért nehéz volt „ráhúzni” a szerencsétlen monstrumra), gyakori fejfájás, szellemi visszamaradottság jellemzi.

A „Góliát tünetcsoport” föltételezője még hivatkozik egy francia szaklapban 1898-ban *de Cyon* tollából megjelent közleményre is, amely beszámol három fiútestvéréről, mindhárman magas termetűek, kövérek, kedélyállapotuk nyomott, pulzusuk szabálytalan, pupillájuk szűk, szemtekerezgésük (nystagmusuk) van és gyakori, intenzív fejfájásuk. És megindul a fantázia széles folyama: ha Góliát hatalmas termetét kórosnak tételezzük fel, s amellet a Behemótnak vaksi szemei, fejfájásai és intellektuális apátiája is volt, akkor lényegében nem más, mint egy puhány hústorony, s veresége Dávidtól napnál is világosabbá válik.

Jób szindróma

De van egy újabb trouvaille is az orvosok elnevezési ötleteiben. Ismét csak a bibliai ismereteiket kamatoztatták. Ilyen a **Jób szindróma**.

2010. május 22-én *Józsa Lajos és munkatársai* egy gyermekgyógyász kongresszuson bemutatták egy anya és fiúgyermeké súlyos, örökletes megjelenésű infekcióját, amelyet az itt nem részletezendő laboratóriumi vizsgálat alapján „*hyper-IgE szindrómának*” (röviden: *HIES*) tart számon az orvosi szakirodalom. Ismételt kiújuló tüdőgyulladások, hörgőtágulatok, stb., bőrön megjelenő ekcéma, bőrtályogok, továbbá különböző (arc, fog, gerinc) fejlődési rendellenességek kísérik. Egyszóval súlyos immunrendszeri defektusról van szó, melyet elsősorban staphylococcus és candida gombás fertőzések „használnak ki”, s a beteg életkilátásai igen rosszak.

A kórkép – melyet **Jób tünetcsoport**nak neveztek el - részleteinek taglalása itt nem volna helytálló, megemlékezésre is csupán azért érdemes, mert eklatáns példája annak, hogy a bibliai történetek

(*Ószövetség, Jób könyve*) milyen nagy hatással vannak a mai orvosi diagnózisok megalkotására. Csak megemlítem, hogy a betegség első leírói *Davis és munkatársai* (1966) voltak, a névadó pedig *Satan* (1972), aki felfigyelt arra, hogy a bibliai Jób teste, ami tele volt kelevényekkel, az észlelt kórképpel analóg lehet.

Nomen est omen! A kórkép névadója pikáns asszociációra készlet. Ugyanis éppen a *Sátán* „idézte elő” az addig gazdag és boldog ember, Jób kálváriáját.

Másik betegség, amely mitológiai gyökerekkel bír, a **hermafroditizmus**. A következő fejezetben foglalkozunk ezzel.

Hermaphroditus

Hermaphroditus a görög mitológiában lelhető fel, Hermes és Aphrodité fiaként, aki az Ida hegyén született. Ifjúként megfürdött a Salmacis patakban, melynek nimphája hiába könyörgött szerelméért; imájára az istenek lehetővé tették, hogy testileg-lelkileg örökké egygyé váljék vele; így olyan lény keletkezett, melyben a férfi és nő tulajdonságai egyesültek. Cyprusban pl. Aphroditén kívül egy női ruhába öltözött szakállas Aphroditust is istennek tekintettek.

Kétféle hermafroditizmussal számol a medicina. A **valódi-, s az álhermafroditizmussal**. Mindkettő a női és férfi nemi jellegek együttes megjelenését jelenti. Kromoszóma-rendellenességek is állhatnak a háttérben, de enzimzavarok és hormonális problémák is. Valódi hermafroditizmus: a petefészkek és here egyaránt kialakul. A külső megjelenés a csaknem tökéletes női külső is lehet, de férfias is.

Priapizmus

Priapus (Priaposz) görög termékenység-istenről, Aphrodité és Dyonisos (Bacchus) szülöttjéről kapta a nevét az az idegrendszeri betegség, amelyben tartós erekció lép fel. Nagyon veszélyes állapot: vérrögök képződhetnek, üszkösödés indulhat a szövetekben és az is előfordulhat, hogy olyan mértékű károsodás következik be, amely végérvényesen megszünteti az erekció képességet. Ráadásul nagy fájdalommal is jár.

A Priapust megtstesítő szobrok alakjait mindig nagy, merev pénisszel ábrázolták.(Nőkön is megvan az analóg elváltozás: a clitoris tartós merevedése, melyet clitorizmusnak neveznek).

Masturbáció

A pszichológiai állapotok között találjuk az **onánia** kifejezést. A szó önkielégítést jelent. Szinonímája: **masturbáció**. Onán bibliai alak, Júda fia, aki nem akart Isten által büneiért megölt bátyja özvegyének gyermeket nemzeni, ezért „a földre vesztegeté el a magot” (*Genesis könyve 38:9*). A jelenséget róla nevezték el.

Nárcizmus

A **nárcizmus** a nárcisztikus személyiség által mutatott tulajdonságok és viselkedés absztrakciójának a neve.

A nárcizmus szó *Sigmund Freud* től származik, a görög mitológia Narcissus nevű alakja után. Ki volt Narcissus? Ehhez egy Coelho - történetet hívtam segítségül.

Narcissus története

Az alkímista kezébe vett egy könyvet, amit a karaván egyik utasa hozott magával. Noha a borító hiányzott róla, kitalálta, hogy szerzője Oscar Wilde. Ahogy lapozgatott benne, rábukkant a Narcissusról szóló történetre. Az alkímista ismerte a régi mesét. A csinos ifjú mindennap belenézett a forrás vizébe, s lenyűgözte saját szépsége. Annyira el volt telve magával, hogy egyszer belezuhant a vízbe és megfulladt. Azon a helyen virág nőtt, amelyet nárcisznak neveznek.

A festmény *Merisi da Caravaggio*tól származik, címe: Narcissus (1594-96).

Ezzel azonban Oscar Wilde nem fejezte be a történetet. Elmondja, hogy amikor Narcissus meghalt, eljöttek az oreádok, az erdő tündérei, és látták, hogy a forrás édesvízű kis tava sós könnyek kelyhévé változott.

- Miért sírsz? - kérdezték az oreádok.

- Narcissus miatt - felelte a forrás.

- Ó, nem vagyunk meglepve, hogy gyászolod Narcissust - folytatták az oreádok. - Hiszen mi is mindannyian kábultan követtük őt, amerre csak járt az erdőben, de egyedül te csodálhattad meg a szépségét közelről.

- Hogyhogy, Narcissus szép volt?
- Ki tudhatná ezt nálad jobban? - döbrentek meg az oreádok. - Hiszen a te partodról hajolt a viztükör fölé nap mint nap!
A forrás egy kis ideig hallgatott, majd így szólt:
- Narcissust siratom, de hogy szép volt, azt sosem vettem észre. Azért sirok, mert amikor fölém borulva rám vetette pillantását, láttam, hogyan tükröződik szemének mélyén az én szépségem.
- Szép történet - jegyezte meg az alkimista.
(*Paulo Coelho: Az alkimista*)

A nárcizmus lényege, hogy az illető saját személyiségét mások rovására, mindenképp fölé helyezve imádja, érdeklődése központi tárgyaként kezeli, továbbá a kielégülésnek olyan egoista és kíméletlen keresését jelenti, amely a dominancia és a kritikátlan igyekezet (ambíció) révén valósul meg.

Hallottak már a köznapi beszédben **Oedipus komplexusról**? Persze, hogy hallottak! Nézzük meg közelebbről, mit is jelent.

Oedipusz thébai király a görög mitológiában, Laios és Iokaszté fia, aki tudatlanságból megölte apját és feleségül vette anyját.

Az Oedipus-történetből alakították ki az Oedipus komplexus kifejezést. Jelentése: a fiúgyermek kóros mértékű ragaszkodása anyjához, s ezzel egyidejűleg vannak irigy és agresszív megnyilvánulásai apja iránt, melyeket elfojt, mert fél a büntetéstől.

Megfordítva: **Elektra komplexusról** is írnak-beszélnek a pszichológusok: ez pedig a leány „szerelme” apja iránt, illetve elfojtott viszolygása anyjától.

Másik pszichiátriai-pszichológiai kórkép a

Thanatophobia

Thanatosz görög név. Jelentése: halál, a görögöknél a halál démona és az álomnak (Hypnosz) ikertestvére, akivel rendszeren együtt ábrázolták. Sajátos voltánál fogva megemlíthetjük Heine felfogását, aki egyik költeményében Thanatoszt fekete ló hátán képzei el.

Az **eutanázia** szóösszetételben is jelen van. Nézzük meg, hogyan? Az eutanázia mai jelentése: a gyógyíthatatlan beteg halálának – a beteg kívánságára vagy beleegyezésével történő – aktív vagy passzív meggyorsítása, illetve a páciens részéről szükségtelennek tartott orvosi beavatkozásról való tudatos lemondás

Homoszexualitás.

Ekhnaton egyiptomi fáraó a XVIII.dinasztia látszólag jelentéktelen uralkodója volt. Csupán a véletlennek és egy rejtélyes szépségnek köszönhetette trónra kerülését.

Nofretet tizenéves korában még Tudasépa néven vette feleségül az akkor már öreg Amenhotep fáraó. III.Amenhotep halálát követően Tudasépa hozzámert a fáraó fiához, az akkor 12 esztendő IV.Amenhotephez, akit mint egyistenhívó, eretnek fáraót jegyez a történelem, *Ehnaton*, illetve Ekhnaton neveken. Az ekkor 17 éves Tudasépa felvette a Nofretete nevet. (jelentése: „megérkezett a szépség”).

A fiatal pár, a szépséges Nofretete nyomására elhagyta Thébát, s 12 éven keresztül uralkodtak együtt. Ehnaton fáraó 24 éves korában a férfiakhoz kezdett vonzódni, és hamarosan gyengéd kapcsolat alakult ki közte és egy 19 éves fiatalember, Szemenháré között.

Amikor a Királyok völgyének 55. sírját feltárták, és benne felnyitották Nofretete feltételezett szarkofágját, amelyben egy múmia volt, a múmián aranytábla hirdette: ő az, akit Ehnaton szeretett.

Igen ám, de a múmia egy férfi, Szemenháré múmiája volt, aki, a hettita tekercek tanúsága szerint, Nofretete államcsínyének következtében vesztette életét. Nofretete először Szemenhárét mérgezte meg, majd pár hónappal később magát a fáraót is.

Leszbosz

Leszbosz Görögország harmadik legnagyobb szigete. A sziget nevéből származik a **leszbikus** kifejezés. Ennek eredete *Sapphó költőnő munkája, amelyben a nők közötti szerelmet ábrázolta*. Emiatt mai nevén Lészvosz szigete, közelebbről Szapphó szülővárosa, Eresszosz ma a lesbikusok fő turisztikai célpontja. A kép *Charles Mengin* műve és Sapphót ilyennek képzelte el (1877).

A homoszexualitást az ókori görögök természetesnek találták, s mivel a férfiak között eléggé elterjedt szexuális magatartásforma volt, a sok vonatkozásban kielégületlen nők és asszonyok szerelmi viszonya sem számított erkölcstelennek. Bár Szapphó sok szerelmi dalt intézett az általa szeretett férfiakhoz, nem ez volt költészetének jellemző vonása. A szenvedély, melynek

félelmetes fénye megcsillan verseiben, az a szerelem lehetett, amely egy asszonyt egy másik asszony karjaiba vet.

Aquaeductus Sylvii

Az ókorban épített csatorna-vízvezeték föltétlenül „ihletül szolgált” az **aquaeductus cerebri (= agyi vízvezeték)** vagy másnéven **aquaeductus sylvii** neve számára, **mely a III. és IV. agykamra összekötésére szolgál, s amelyben a liquor (agyvíz) áramlik.**

Elzáródása esetén a liquor súlyos keringési zavara, elakadása vízfejtésű (hydrocephalust) okoz. Tehát itt sem látszik kétségesnek egy anatómiai képlet mitológiai eredete.

Az **akvadukt**, vagy **csatornahíd** (latinul *aquaeductus*) az a Közel-Kelet és Európa területén az ókorban létesített vízvezeték, amely a nagyobb településekbe vagy a művelés alatt álló földekre vezette el a környező, magasabban fekvő területek vizét.

Masszázs

Az egyik legrégebbi gyógyeljárás. I. e. 4000 körül vette kezdetét az írásjelek használata, ettől kezdve rendelkezünk információkkal róla. A masszázs szó eredete nagyon régi és különböző magyarázatok születtek:

Massesch: héber szó, jelentése érinteni.

Massien: görög szó, jelentése dörzsölni.

Mass: arab eredetű szó, különböző jelentéssel, mint például: dörzsölni, érinteni.

Nézzünk meg ezek után egy fontos kémiai elemet, melynek mitológiai eredetéhez nem fér kétség:

Szelén

A szelén a jód után a második mikroelem volt, amelynél sikerült igazolni, hogy a szelénhiány pótlásakor a hiánytünetekben jelentkező egészségügyi rendellenességeket ki lehet küszöbölni. A szelén esetében egyidejűleg igazak az egymással homlokegyenest ellenkező megállapítások: a szelén mérgező és egyben rákkeltő elem, illetőleg bizonyos nézetek szerint a szelén talán fontos, a rákbetegségek megelőzésére (gyógyítására) alkalmas mikroelem. Hogy a szelén "melyik arcát mutatja felénk", az elsősorban a koncentrációtól, részben a vegyületformától, részben más paramétereiktől függ.

De - az elem sok más föltételezett funkciója mellett - egy újabb orvosszakmai hír is említést érdemel. *Alehagen* és *munkatársai* (Linköping Egyetem Szívcentruma) 443 személy, 70 és 88 év közötti svéd állampolgár részvételével végzett, öt éven át folytatott vizsgálat alapján állapította meg, hogy bizonyos mennyiségű szelén és Q10 koenzim napi szedése a halálozást több mint felére csökkentette (2012).

Néhány szó a „szelén” eredetéről:

Az elemet, amely a periódusos rendszerben a 34. helyet foglalja el, *Jacob Berzelius* fedezte fel 1817-ben és **Selenéről**, a görög holdistennőről nevezte el. Azóta – mint föntebb láthatjuk – az elemről természetesen sokkal többet tudunk.

De nemcsak az orvosi szakszavakban, de a köznyelvben is találunk számos kifejezést, amelyek eredete a mitológiából eredeztethető. Például:

Szörös szívek

Legenda szól arról, hogy Jákob ősatya egyik fia, Júda igen erős ember volt. Rabbi Hanan szerint olyannyira, hogy amikor kihozták a sodrából és dühbegurult, szívszörzete átluggatta a ruházatát és előugrott.

Érdekes, hogy más népek legendáriumában is találkozunk hasonlóval. Őseink abban hittek, hogy néha olyan emberek születnek, akik intelligensebbek másoknál és testi erejük is nagyobb, s ezek az átlagon fölüli képességek azzal függenek össze, hogy szőrös szívvel (*hirto corde*) jönnek a világra. Ilyen szívet tulajdonítottak Arisztomenésznek, a messzénai hőroznak is, aki háromszáz spártait küldött át a másvilágra, de végül foglyul ejtették. Még élt, amikor fölnyitották a mellkasát, melyben szőrrel borított szívet találtak (*Plinius: Histor. Natur. 11: 70*). Észlelését más is megerősítette (*Valer. Maxim. Kempf kiadás I. kötet 8: 15, p.55: „cor exectum pilis”*). *Arisztotelész*, a *De generatione* című munkájában hasonló rendellenességgel jellemzi Leonidas spártai királynak, a perzsa háborúk hőseinek szívet. De még ez a „bozontos szív” sem bizonyult elég erősnek ahhoz, hogy gazdája föltartóztassa Közép-Görögországban a perzsa előnyomulást. Thermopülében, i.e. 480-ban érte utol végzete.

Az információ több mint kétséges, mégis érdemes megemlíteni, hogy Nonnus az i.sz. IV. században azt jegyezte le, hogy a szabírok torzonborz mellkasában dús szőrzetű szívek dobogtak, melyeknek köszönhetően ezek a népek még a hadistentől sem féltek (*Könyve 26: 92*). *Antonius Muret* pedig a 16. században leírta, hogy amikor Velencében tartózkodott, egy rablólovagot halálra ítélték, és a hóhér, amikor felboncolta, mellüregében szőrös szívet (*cor pilosum*) talált (*Variar. Lection. Lib. 15, Antwerpen, 1580, 12. kötet, 10 fejezet, p.315*). E sok - kétségtelenül lenyűgöző - képzelgés után itt az ideje, hogy a nagy itáliai orvos-patológust, *Giovanni Battista Morgagni*t (1682-1771) is megidézzük. A kórboncolás tudományának atyja úgy vélekedett, hogy a régi beszámolók minden alapot nélkülöznek, mert nem nyugszanak anatómiai, tudományosan korrekt észleléseken. Valószínűleg az adhatott tápot ezeknek a hiedelmeknek, hogy némelyik ember szívburkának megvastagodása vagy burjánzása (pl. szívurokgyulladás következtében) hamis következtetésekhez vezetett. Ma mást értünk „szőrösszívű” alatt: a Magyar Értelmező Szótár szerint rideg, részvétlen, zsugori, fösvény. Akinek nemhogy a mellkasából, de a zsebéből se bújik elő semmi.

Folytassuk kirándulásunkat egy mindennapos szó eredetét kutatva: mit is jelent, honnan is származik az **ádámcsutka** kifejezés? A sémi eredetű német szavakról található egy több mint 100 éves tanulmány. Szerzője *Barta Mór*, s a Magyar-Zsidó Szemle 1907. júliusi számában (24.évf.,3.sz.) jelent meg.

Íme ebből egy idézet: ■

„A héber származású német szavak részint magán a biblián alapszanak, részint pedig a héber jargon termékei; utóbbiak azonban már teljesen meghonosodott és közhasználatban élő német szók. Itt nyújtom betűrendes jegyzékét azon német szavaknak, amelyeket a mai nyelvtudomány vagy már határozottan sémi eredetűeknek tart, vagy amelyek e tekintetben legalább hipotézis alatt állanak. Teljességről természetesen ily összeállításnál nem lehet szó, mivel egyik vagy másik szó könnyen kikerülhetett figyelmemet...” (Mindebből itt csak egyetlen fogalmat magyarázok. – FGy.).

„Adamsapfel (Ádám csutkája), fr. pomme d'Adam, ang.

Adam's apple; e szó a német irodalmi nyelvben a XVIII. század óta fordul elő. A román népeknél keletkezett néphit, hogy a gégeének kiálló része a paradicsomkertben elfogyasztott almának csutkája, alkalmasint a héber *tappuach haadam* latin fordításán, 'pomumvirii' alapszik, a középlatin nyelvben ugyanis a 'pomum' szó átvitt értelemben az emberi testnek minden domborúságát jelenti.

A tiltott dolgok még édesebbek, hiszen a tudás fájának almája gyönyörű volt, piros, zamatos és csábító. Isten megtiltotta, hogy az

első emberpár fogyasszon belőle. De a ravasz kígyó rávette őket, hogy megízleljék a gyümölcsöt. Ádámnak és Évának sem kellett több, az óvó szavak ellenére leszakítottak egyet az ízletes csemegéből. Egyrészt az alma után ácsingóztak, másrészt pedig a hatalmas tudás megszerzése hajtotta őket, amit a kígyóbőrbe bújt ördög kínált fel nekik. Nem hallgattak az Úr intő szavára, inkább a kígyó csábítására, és Éva belekóstolt a lédús almába. Ekkor Ádám is elcsábult, és Éva mellett ő is bűnbe esett, az Úr pedig kitiltotta őket a menedéket nyújtó édenkertből. Erre az elcsábulásra az utódoknak örökre emlékezniük kell, hiszen a férfiak Ádám-csutkája jelképezi ezt a bűnbeesést, mivel hogy a lenyelt alma Ádám torkán akadt.

Sok fogalomról volna még érdemes megemlékezni. Így például a babonához kötődő betegségnevekről. Ilyen a **Szent Antal tüze**. A népnyelv a streptococcus haemolyticus okozta gennyes fertőzést, az orbáncot, sertésorbáncot érti alatta. Más leírások szerint az ergotizmus (anyarozs mérgezés) értendő alatta. Legalább is *Hans Wechtlin* 1517-ben készült Szent Antal tüze c.képe is ennek a fölfogásnak hódolt. A kórkép felmerült az ördöggel való cimborálással megvádolt és kivégzett „salemi boszorkányok” esetében is: nagy valószínűséggel a föl nem ismert ergotizmus (mely epilepszia-szerű göcsökkel, gyakran végtag-csonkolásokkal jár együtt) áldozatai voltak.

Érdeemes még szót ejteni az **Ondine átka tünetegyüttes**ről is. A legenda szerint Ondine vízi nimfa azzal átkozta meg hűtlen kedvesét, hogy alvás közben *légzésleállást* kelljen elszenvednie. Aki már át- és túlélte ilyen szörnyűséget, az nem kíván további magyarázatot.

Szólhatunk még egy sereg orvosi szakkifejezésről, melyeket kultúrtörténeti alapon neveznek meg. Pl. **Pickwick szindróma**: kövérség, légszomj, kóros aluszékonyság stb. Az „ihletet” Dickens Pickwick Clubjában szereplő kövér ifjú szolgáltatta. Vagy: **Christmas betegség**. A hemofilia nevű vérzékenység B típusa kapta ezt a nevet, részben azért, mert az első ilyen beteg egy Steven Christmas nevű fiú volt, részben meg azért, mert esetét a *British Medical Journal* szakfolyóirat karácsonyi számában ismertették először. Vagy: **Münchhausen tünetcsoport** (a hazudós báróról). A defektus hordozója egy színlelt testi vagy lelki betegséget terjeszt magáról, hogy környezete szimpátiáját és együttérzését megszerezze. Néhány további kultúrtörténeti érdekesség a témához *Hargitai Rezső* gyűjtéséből:

Aliz csodaországban tünetcsoport: tér-idő dezorientáció, kisebbé-nagyobbá válás illúziója, migrén, epilepszia, mérgezés stb. következtében;

Chaplin-járás: csoszogó, kifelé csámpás járás;

Xanthippe-szindróma: házsártos, rideg asszony, akit férje munkássága hidegen hagy. Amellett „tisztaságmániás”.

Irodalom

ALHAGEN,U., JOHNSON,P., BJORNSTEDT,M., ROSEN,A., DAHLSTROM,U.: *Cardiovascular mortality...reduced...after combined selenium and coenzyme Q10*, Int. J. of Cardiology, 2012.

DAVIS,S.D., SCHALLER,J., WEDGWOOD, R.J.: *Job's syndrome: recurrent „cold” staphylococcal abscessus*, Lancet 1966.,1:1013.

FUJIMOTO, A., EBBIN, A.J., TOWNER,J.W., WILSON M.G.: *Trisomy 13 in two infants with cyclops*, J. Med. Genet.294, 1973.

HARGITAI Rezső: *Orvosi metaforák és hasonlatok*, Lege Artis Medicinae 2000,10 (11-12), 932-933.

SPENCER, W.H.: *Ophthalmic Pathology*, IV. kiadás, 1990.

WARKANY, J.: *Syndrome of Goliath. Congenital malformations*, Year Book Medical Publ. ED. 1971, p.425.
